

ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО, ТРУДОВОГО Й ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

LEGAL RULES OF THE WTO CONVENTIONS: BELONGING TO THE BRANCH OF LAW AND THEIR APPLICATION IN LABOUR LAW

Yeryomenko V.V.

The article investigates the problem of identification of the branch of law which the legal rules worded in the conventions of the ILO belong to. The mechanisms of their implementation to labour law of Ukraine are analyzed. The author focuses attention on the problem of interpretation and application of the international public law legal rules as labour law rules of direct effect.

Key words: convention, international public law legal rule, labour law legal rule, collisions, interpretation.

Надійшла до редакції 08.01.2010 р.

УДК 349.6

А.К. Соколова, канд. юрид. наук, доцент
*Національна юридична академія
України імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ОХОРОНИ ПРИРОДНИХ ОБ'ЄКТІВ

Вода, як один із символів життя, є важливою ланкою в глобальному плані об'єднання людства заради миру, стабільності, збереження природи. Води є одним з видів природних об'єктів. Вода входить до складу всіх елементів біосфери, вона є присутньою не тільки у водних об'єктах (водоймах, річках тощо), а й у повітрі, ґрунті, живих істотах і виступає найважливішим екологічним чинником у житті наземних організмів, служить основною частиною протоплазми клітин, тканин, рослинних і тваринних соків. Води становлять собою середовище перебування представників рослинного і тваринного світу. З давніх-давен наявність водних ресурсів

було вирішальним чинником у питаннях визначення місць розселення людей.

Вода є головним чинником, що формує клімат на поверхні землі. Головна її роль полягає в тому, що вона є середовищем і джерелом водню для життєвих процесів, жоден з яких, по суті, не здійснюється без цього важливого природного об'єкта.

Води виконують екологічну, економічну й культурно-оздоровчу функції. Екологічна виражається в забезпеченні природних умов життя на землі; економічна – в тому, що вони є досить важливим енергетичним і транспортним ресурсом, невід'ємною частиною промислового й сільськогосподарського виробництва; культурно-оздоровча ви-

являється у використанні вод для відпочинку, водного туризму, спортивно-аматорського рибальства, санітарно-курортного лікування, організації заказників і заповідників [12, с. 208].

Необхідність правового регулювання охорони, а також використання й відтворення вод викликана:

(1) відповідним екологічним станом цього природного об'єкта. Так, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2007 р. схвалено Концепцію національної екологічної політики України на період до 2020 року [10; 2007. – № 79. – Ст. 2961]. Серед проблем, на розв'язання яких спрямовано цей правовий документ, можна назвати: (а) втрату значною частиною водних об'єктів своєї природної чистоти й порушення їх здатності до самоочищення; (б) перевищення обсягу природного стоку вод у результаті забруднення водних об'єктів сполуками важких металів, азотом, сульфатами, нафтопродуктами й фенолами; (в) скидання в річки забруднених вод;

(2) всезростаючими масштабами споживання; витрати свіжої води на одиницю випущеної продукції в Україні перевищують аналогічні показники порівняно з Францією – у 2,5 рази, Німеччиною й Великобританією – у 4,3 рази;

(3) урахуванням таких якостей цього природного об'єкта, як обмеженість і вразливість.

При цьому слід зазначити, що вказані чинники є взаємопов'язаними. Так, значення нагальної на сьогодні проблеми забезпечення населення питною водою нормативної якості виявляється передусім у несприятливому стані водних об'єктів – джерел питного водозабезпечення і в негативному впливі водного фактора на здоров'я населення й демографічну ситуацію в країні [15, с.4].

Актуальність теми даної статті визначається вказаними екологічними обставинами, а також, на жаль, недостатнім вивченням науковцями зазначеної проблеми.

Науковим підґрунтям для проведення цього дослідження послужили праці правознавців у галузі екологічного права – Г.І. Балюк, А.П. Гетьмана, Н.Р. Малишевої, Ю.С. Шемшученка [Див.: 3, 4] та ін. Різні аспекти охорони вод, рослинного світу знайшли відбиття в роботах таких учених, як А.П. Гетьман, Р.К. Гусев, М.І. Єрофєєв, А.Б.Іскоян, О.С.Колбасов, М.В.Краснова, Н.В. Локтєва, В.В. Петров, Л.А. Тимофєєв та ін. [Див.: 2; 3; 7; 8; 9; 13; 15], висновки яких вивчалися при підготовці цієї публікації.

Метою даної статті є проведення наукового аналізу проблем у галузі охорони навколишнього природного середовища (зокрема, вод, рослинного світу тощо), а також понятійного апарату в цій сфері. Поставлена мета зумовила вирішення таких завдань: досконально вивчити основні положення законодавства щодо охорони довкілля та його основних елементів – вод і рослинного світу і дослідити його систему та структуру.

Правова охорона відтворення й використання вод в Україні забезпечуються приписами Конституції України (1996 р.), нормами Водного кодексу України (1995 р.) [1; 1995. – № 24. – Ст. 189], Законів України «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991 р.) [1; 1991. – № 41. Ст. 5463], «Про питну воду та питне водопостачання» (2002 р.) [1; 2002. – № 16. – Ст. 1123], «Про загальнодержавну програму розвитку водного господарства» (2002 р.) [1; 2002. – № 25. – Ст. 172] тощо, розпорядженнями й указами Президента України, постановами Кабінету Міністрів України та ін.

Завданнями водного законодавства є регламентація правових відносин з метою охорони вод від забруднення, засмічення й вичерпання, запобігання шкідливим їх діям і ліквідація їх наслідків, а також поліпшення стану водних об'єктів.

Усі води – поверхневі, підземні, морські – входять до складу природних ланок водного кругообороту. На території України всі водні об'єкти становлять водний фонд держави, до якого належать: (а) поверхневі води, (б) підземні води і джерела, (в) внутрішні морські води і джерела і (г) внутрішні морські води й територіальне море.

Водний кодекс України закріплює особливе правове положення цих природних об'єктів на території держави як національне надбання всього народу. Це їх особливе правове положення зумовлено поєднанням специфічних характеристик вод як (а) частини навколишнього природного середовища, екосистеми, (б) природного об'єкта, (в) об'єкта права власності (причому Водний кодекс України закріплює, що вони становлять собою виключну власність народу України можуть надаватися лише в користування) і (г) об'єкта нерухомості, на чому наголошують відповідні норми Цивільного кодексу України.

Акцентуючи увагу на особливих характеристиках вод, підкреслимо, що їх об'єкти теж слід розглядати як середовище для перебування інших природних об'єктів – рослинного і тваринного світу, безпосередньо пов'язаних з водним середовищем. У даному випадку йдеться

про ті види рослинного і тваринного світу, які не в змозі існувати без такого середовища. Так, водні рослини фахівцями різних галузей ботаніки визначаються таким чином: це мешканці водойм, що прикріплюються до дна, або ті, що вільно плавають [14, с. 42], а також і більшість водоростей [14, с. 42]. Наведене треба враховувати при встановленні конкретних правових заходів стосовно охорони названих об'єктів.

Під правовою охороною вод розуміють закріплену в законодавстві систему державних і суспільних заходів, спрямовану на запобігання забрудненню, засміченню, вичерпанню вод та організацію раціонального використання водних ресурсів для задоволення потреб народного господарства й забезпечення матеріальних, екологічних і культурно-оздоровчих інтересів населення [2, с. 64], а також на ліквідацію негативних явищ і поліпшення стану вод [13, с. 143].

Перелік основних водоохоронних заходів наведено у Водному кодексі України (розділ IV), вони вже виправдали себе на практиці. Деякі з них є і в інших правових приписах ВК України. До основних водоохоронних заходів віднесено: (а) утворення водоохоронних зон (ст. 87 ВК України), прибережних захисних смуг, зон санітарної охорони, смуг відведення, берегових

смуг водних шляхів тощо (такі водоохоронні зони утворюють для найбільш сприятливого режиму водних об'єктів, а також зменшення коливань стоку вздовж рік, морів, навколо озер, водосховищ та інших водойм); (б) обмеження господарської діяльності в прибережних захисних смугах навколо водойм і на островах. На охорону водних ресурсів спрямовані й деякі заборонні приписи, як-от: а) заборона введення в дію підприємств, споруд та інших об'єктів, які можуть впливати на стан води; б) скидання у водні об'єкти відходів і сміття; в) забруднення й засмічування підприємствами і громадянами поверхні водозаборів, льодового покриву водойм, а також морів, їх заток, лиманів виробничими, побутовими та іншими відходами, сміттям, нафтовими, хімічними та іншими забруднюючими речовинами.

Водний кодекс України передбачає чимало заходів запобіжного характеру: (1) охорона підземних вод, водних об'єктів, віднесених до категорії лікувальних; (2) запобігання забрудненню вод добривами й хімічними засобами захисту рослин; (3) розробка умов розміщення, проектування, будівництва, реконструкції підприємств, споруд та інших об'єктів, що можуть впливати на стан вод і рибогосподарських водних об'єктів; (4) охо-

рона внутрішніх морських вод і територіального моря. Зокрема, охорона внутрішніх морських вод і територіального моря встановлена ст. 102 ВК України, а також Правилами охорони внутрішніх морських вод і територіального моря від забруднення та засмічення, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 29 лютого 1996 р., № 269 [5; 1996. – № 8. – Ст. 241]. Ці Правила закріплюють вимоги щодо запобігання забрудненню й засміченню внутрішніх морських вод і територіального моря України підприємствами, установами й організаціями всіх форм власності, громадянами України, а також іноземними юридичними і фізичними особами й особами без громадянства, українськими й іноземними судами, які перебувають у цих водах.

У законодавстві України також встановлено комплекс заходів, спрямованих на: (а) запобігання шкідливим діям вод та аваріям на водних об'єктах і на ліквідацію їх наслідків; (б) залуження і створення лісонасаджень на прибережних захисних смугах і схилах; (в) будівництво протиерозійних гідротехнічних споруд, земляних валів, водоскидів, захисних дамб; (г) спорудження дренажу та ін.

У Водному кодексі України передбачені невідкладні заходи по запобіганню стихійним

лихам, спричиненим шкідливою дією вод та аваріям на водних об'єктах і ліквідації їх наслідків. У випадку загрози стихійного лиха, пов'язаного зі шкідливою дією вод, місцеві органи виконавчої влади й органи місцевого самоврядування разом з підприємствами й організаціями зобов'язані вжити невідкладних заходів до запобігання цьому лиху, а в разі його настання – до негайної ліквідації його наслідків. При аварії на водних об'єктах, пов'язаних із забрудненням вод, що може шкідливо вплинути на здоров'я людей і стан водних екосистем, підприємство, організація, з чиєї вини сталася аварія або які виявили її, зобов'язані негайно почати ліквідацію наслідків аварії й повідомити державні органи охорони навколишнього природного середовища, санітарного нагляду, водного господарства, геології й відповідну раду.

Державні органи водного господарства зобов'язані забезпечити безаварійне функціонування водних об'єктів під час повеней і паводків, прогнозувати поширення спричинених ними наслідків, а також разом з відповідними радами народних депутатів здійснювати заходи із забезпечення безперебійного водопостачання населення й галузей економіки.

Особливої уваги заслуговують правові заходи, що забезпечують охорону вод від забруднення, засмічення й вичерпання. Забрудненими визнаються водні об'єкти, якщо склад і властивості води змінилися в результаті впливу виробничої діяльності чи побутового її використання населенням до такого ступеня, коли водні об'єкти стають частково або повністю непридатними для одного з видів водокористування. Джерела забруднення можуть бути різними: це й неочищені стічні води, й неправильне захоронення радіоактивних відходів, і скиди із суден нафти. Факт забруднення вод установлюється або інспекторами Державної екологічної інспекції Мінприроди України, або посадовими особами спеціально уповноважених органів інших міністерств і відомств відповідно до їх компетенції.

Під засміченням треба розуміти привнесення у водні об'єкти сторонніх предметів і матеріалів, що шкідливо впливають на стан вод. Це може бути деревина, кора, будівельне сміття, металобрухт, інші виробничі або побутові відходи. У цьому разі якість вод змінюється поступово, але не до такого ступеня, коли водні об'єкти вже не можна використовувати за призначенням. Засмічення в першу чергу впливає на русло річок і перешкоджає

судноплавству. Саме тому водним законодавством України встановлено заборону на скид у водні об'єкти виробничих, побутових, радіоактивних та інших видів відходів і сміття.

Вичерпання характеризується кількісним зменшенням природних запасів води у водоймах і джерелах через неправомірні дії чи природні стихійні явища, або значними якісними змінами в результаті хімічного чи радіаційного забруднення до такого ступеня, що воду вже не можна використовувати за призначенням. У цьому випадку вичерпання є вищою формою забруднення водоймищ. Для охорони вод від вичерпання встановлюються водоохоронні зони, а також здійснюються лісомеліоративні, протиерозійні, гідротехнічні та інші заходи відповідно до планів.

Розглядаючи основні види заходів, установлених водним законодавством, щодо водних об'єктів, також звернімо увагу на інші види підгалузей екологічного законодавства, що містять правові приписи стосовно охорони вод. Одним з таких структурних підрозділів є флористичне законодавство. Так, основним правовим актом у сфері регулювання суспільних відносин щодо охорони, використання й відтворення дикорослих та інших несільськогосподарського

призначення судинних рослин, мохоподібних, водоростей, лишайників, а також грибів, їх угруповань і місцезростання є Закон України «Про рослинний світ» від 9 квітня 1999 р. [10; 1999. – № 18. – Ст. 775]. Визначенню охорони рослинного світу в ньому присвячена окрема стаття. Згідно з її нормами охорона останнього передбачає вжиття заходів, спрямованих на збереження просторової, видової, популяційної й ценотичної різноманітності й цілісності об'єктів рослинного світу, охорону умов їх місцезростання, збереження від знищення, пошкодження, захист від шкідників і хвороб, а також невиснажливе використання.

Як впливає з аналізу наведеного, заходи з охорони цих природних об'єктів поділяються на такі, що спрямовані на охорону останніх, а також умов їх місцезростання, в тому числі й певних водних об'єктів. Правові приписи названого Закону у статтях 27 («Збереження умов місцезростання об'єктів рослинного світу»), 28 («Враховання вимог щодо рослинного світу під час проведення екологічної експертизи») та інших передбачають певні заходи з указанного питання.

Повернімося до тлумачення поняття «охорона вод (водних об'єктів)» закріпленого у

Водному кодексі України: усі води (водні об'єкти) підлягають охороні від забруднення, засмічення, вичерпання та інших дій, які можуть погіршити умови водопостачання, завдати шкоди здоров'ю людей, спричинити зменшення рибних запасів та інших об'єктів водного промислу, погіршення умов існування диких тварин, зниження родючості земель та інші несприятливі явища внаслідок зміни фізичних і хімічних властивостей вод, зниження їх здатності до природного очищення, порушення гідрологічного режиму.

З огляду на наведений припис, вважаємо, варто звернутися до напрацювань правознавців, які займалися дослідженням аналогічних проблем. Так, А.Б. Іскоян зазначала, що в законодавстві необхідно закріпити принцип, згідно з яким правовій охороні підлягають усі види диких рослин незалежно від того, є вони корисними чи шкідливими [6, с. 16].

Як вбачається, існує нагальна потреба внести відповідні зміни до тексту ст. 95 Водного кодексу України, бо в ній згадується про необхідність охорони об'єктів лише водного промислу від зменшення запасів (як відомо, до вказаних таких об'єктів належать і деякі представники рослинного світу – водорості). Що ж стосується, збереження

умов існування диких рослин, то цих положень цей Кодекс взагалі не містить.

Але ж охорони потребують усі організми, життя яких неможливе без перебування (знаходження) у воді, незважаючи на те, є вони об'єктами промислу чи ні. Окрім того, є потреба в заходах охорони й навколоводних рослин, водний баланс яких повинен бути підтриманий належним чином.

Ось чому, на наше переконання, важливо доповнити ст. 95 Водного кодексу України положеннями про необхідність охорони водних живих ресурсів. Останній термін якраз і відбиває перелік усіх водних організмів як тваринного, так і рослинного походження [10; – 1998. – №29. – Ст. 1099], що існують у певному природному середовищі.

Розглянувши заходи, передбачені законодавством (водним і флористичним), зазначимо, що їх можна класифікувати на попереджувальні, заборонні та ін. До того ж серед усього їх масиву потрібно виділити ті, що спрямовані на охорону безпосередньо самих природних об'єктів – вод, рослинного світу тощо. Також вирізняється група заходів, здійснення яких стосується охорони місць їх перебування (місцезна-

ходження). Зважаючи на особливий правовий режим певних категорій природних об'єктів (водних, у тому числі, що мають особливе державне значення, або рослин, занесених до Червоної книги, та ін.), треба виділити особливі заходи їх охорони.

З огляду на перспективу, проблема створення належної системи в галузі охорони навколишнього природного середовища, зокрема, вод і рослинного світу, вимагає інших підходів, які базувалися б на нових засадах. Недостатня розробленість порушених питань вимагає подальших наукових пошуків, приміром, з'ясування місця й ролі інституту охорони природних об'єктів (вод, рослинного світу та ін.) у системі екологічного права.

Слід зазначити, що той зв'язок, що існує між водними та іншими природними об'єктами, зокрема, рослинним світом вначає наявність відповідних правових норм щодо їх охорони в інших підгалузях екологічного законодавства. Так, флористичне законодавство передбачає наявність такої категорії лісів як захисні, що виконують переважно водоохоронні та інші функції (ст. 39 Лісового кодексу України) [10; 2006. – № 11. – Ст. 691].

Список літератури: 1. Відомості Верховної Ради України. 2. Гусев Р.К., Петров В.В. Правовая охрана природы в СССР: Пособие для вузов. – М.: Вышш. шк., 1979. – 176 с. 3. Еко-

ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО, ТРУДОВОГО Й ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

логічне право України: Акад. курс, / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. – К.: Юрид. думка. – 2005. – 845 с. **4.** Екологічне право України: / Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / За ред. А.П. Гетьмана й М.В. Шульги. – Х.: Право, 2009. – 328 с. **5.** Зібрання постанов Уряду України. **6.** Искоян А.Б. Проблемы совершенствования правового регулирования охраны и использования растительного мира (диких растений вне лесов): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. – Ереван, 1985. – 24 с. **7.** Искоян А.Б. Правовое регулирование охраны и использования растительного мира (нелесной растительности). – Ереван: Изд-во Ереван. гос. ун-та, 1987. – 132 с. **8.** Колбасов О.С. Теоретические основы права пользования водами в СССР. – М.: Наука, 1972. – 221 с. **9.** Локтева Н.В. Правове регулювання комплексного використання водних ресурсів Дніпровського басейну: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. – К., 2007. – 19 с. **10.** Офіційний вісник України. **11.** Попов В.К., Гетьман А.П. Правові проблеми використання і охорони рослинного світу // Право України. – 2000. – № 1. – С. 51-53. **12.** Правовая охрана окружающей природной среды в странах Восточной Европы: Учеб. пособ. для вузов / Под ред. В.В. Петрова. – М.: Высш. шк., 1990 – 368 с. **13.** Правовая охрана природы: Учеб. пособ. Под ред. В.В. Петрова. М.: Изд-во МТУ, 1980. – 311 с. **14.** Словарь ботанических терминов / Под общ. ред. Дудки И.А. – Киев: Наук. думка, 1984. – 308 с. **15.** Тимофеев Л.А. Правовые проблемы обеспечения населения России питьевой водой нормативного качества: Автор. оф. дис. ... д-ра юрид. наук. – Саратов. 2004. – 40 с.

ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ОХРАНЫ ПРИРОДНЫХ РЕСУРСОВ

Соколова А.К.

Статья посвящена проблемам регулирования правовой охраны природных ресурсов (вод, растительного мира и др.). Определены: правовая основа охраны вод и растительного мира; пути совершенствования экологического законодательства в этой сфере; комплекс правовых мер по охране вод, растительного мира и их классификация.

Ключевые слова: правовая охрана, водные объекты, растительный мир.

LEGAL ASPECTS OF NATURAL OBJECTS PROTECTION

Sokolova A.K.

The article is devoted to the problems of natural objects legal protection (waters, plants, ect.). The author has defined: legal basis for protections of waters and plants; the ways of improvement of environmental legislation in this field; complex of legal measures for protections of waters and plants and their classification.

Key words: legal protection, water objects, plants.

Надійшла до редакції 27.05.2010 р.